

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Методика ознайомлення молодших школярів з основами мовної теорії

**Опорні конспекти лекцій для студентів
спеціальності «Початкова освіта»**

Івано-Франківськ. 2014

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Педагогічний інститут
Кафедра філології та методики початкової освіти

**Котик Тетяна Миколаївна
Методика ознайомлення молодших школярів з
основами мовної теорії**

Опорні конспекти лекцій для студентів
заочної форми навчання
спеціальності «Початкова освіта»

Івано-Франківськ, 2014

УДК 373.3.091.3:811 (477)(075)
ББК 74.586.4я73

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Педагогічного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»
(протокол №1 від 29 серпня 2014р.)*

Рецензенти:

О.Д. Барабаш, проректор з наукової роботи, кандидат педагогічних наук
(Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Т.Б. Качак, доцент, кандидат філологічних наук (Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника)

Котик Т.М.

Методика ознайомлення молодших школярів з основами мовної теорії:

Опорні конспекти лекцій для студентів заочної форми навчання спеціальності «Початкова освіта» / Тетяна Миколаївна Котик. - Івано-Франківськ, 2014. – 72с.

Посібник містить навчально-методичний матеріал з розділу «Методика ознайомлення молодших школярів з основами мовної теорії»: тексти лекцій для опрацювання, запитання та тести для самоконтролю знань, а також методичні рекомендації для самостійного опрацювання розділу методики навчання української мови в початковій школі. Призначено для опрацювання студентами спеціальності «Початкова освіта».

ЗМІСТ

<p>Лекція № 1. Наукові основи методики навчання елементів фонетики, граматики, орфографії</p> <p>1. Психолого-педагогічні та лінгвістичні засади ознайомлення молодших школярів з елементами мовної теорії</p> <p>2. Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі.</p> <p>3. Структурування курсу української мови в початковій школі</p> <p>Принцип розташування матеріалу за роками навчання.</p> <p>Структура підручника з мови, його функції</p> <p>4. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями</p> <p>5. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера.</p> <p>Завдання до самостійного опрацювання теми</p> <p>Питання для самоконтролю</p>	<p>12</p> <p>6</p>
<p>Лекція № 2. Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації</p> <p>1. Формування поняття про речення та його типи</p> <p>2. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення»</p> <p>3. Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення</p> <p>4. Ознайомлення з однорідними членами речення</p> <p>5. Практичне ознайомлення зі складним реченням</p> <p>6. Види вправ із синтаксису й пунктуації</p>	<p>19</p>

**Завдання до самостійного опрацювання теми
Питання для самоконтролю**

Лекція №3-4. Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту

25

1. Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання
2. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови
3. Методика вивчення дієслова, числівника, займенника, прислівника, прийменників і сполучників у початкових класах
4. Методика проведення морфологічного розбору.

**Завдання до самостійного опрацювання теми
Питання для самоконтролю**

Лекція 5. Методика ознайомлення з морфемною будовою слова, елементами української фонетики, графіки

31

1. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова»
2. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні
3. Морфемний розбір слів
4. Методика формування уявлення про фонетичну систему української мови у зв'язку з графікою й орфописою

**Завдання до самостійного опрацювання теми
Питання для самоконтролю**

Лекція 6. Методика вивчення орфографії

39

1. Граматичний і антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії..
2. Основні завдання навчання орфографії в школі

<p>3. Поняття про орфограму. Класифікація орфограм...</p> <p>4. Орфографічні правила</p> <p>5. Методи вивчення правила, формування орфографічних навичок</p> <p>6. Види орфографічних вправ...</p> <p>7. Робота над орфографічними помилками</p> <p>8. Умови успішного формування орфографічних навичок</p> <p>Завдання до самостійного опрацювання теми</p> <p>Питання для самоконтролю</p>	
<p><i>Лекція 7. Особливості уроку української мови в початковій школі</i></p> <p>1.Класифікація та типи уроків української мови.</p> <p>2. Структура уроків української мови.</p> <p>3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт.</p> <p>4. Вимоги до планування, підготовки й проведення уроків української мови.</p> <p>5. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту.</p> <p>Завдання до самостійного опрацювання теми</p> <p>Питання для самоконтролю</p>	48
<p>СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</p> <p>ДОДАТКИ</p>	55 62

Лекція 1. Наукові основи методики навчання елементів фонетики, граматики, орфографії

План

1. Психолого-педагогічні та лінгвістичні засади ознайомлення молодших школярів з елементами мовної теорії

2. Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі.

3. Структурування курсу української мови в початковій школі. Принцип розташування матеріалу за роками навчання. Структура підручника з мови, його функції.

4. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями.

5. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера.

Основні поняття теми: лінійно-концентричний принцип, елементи мовної теорії, процес формування граматичних понять, обсяг граматичних визначень, мультимедійне навчання.

Основна література:

Методика навчання української мови в початковій школі/ За ред. М.С. Вашуленка. – К.,2010. – 360 с. /Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-disk-public>

М. М. Наумчук. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005, - 352 с.

Г.П.Коваль, Н.І.Деркач, М.М. Наумчук. Методика викладання української мови: Навч.посібник для студ. педін. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с. /Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/165187/>

М. С. Вашуленко. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К., Освіта. – 2006.

Програма для середньої загальноосвітньої школи 1-4 кл. К.: Поч. школа, 2012.- 432 с. / Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf

Державний стандарт початкової освіти. – К., 2011. / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>

1. Психолого-педагогічні та лінгвістичні засади ознайомлення молодших школярів з елементами мовної теорії

Методика навчання фонетики, граматики і правопису ґрунтується на основних положеннях мовознавства, психології, педагогіки.

Мовознавство. Визначає зміст і характер граматичного матеріалу для вивчення його в школі,

Методика вивчення мови спирається на наукову граматику, фонетику. Всі знання з мови, незважаючи на їх елементарність в початкових класах, повинні бути науковими, тобто такими, що відбивають дійсну природу мовних явищ. А щоб вивчення рідної мови в початкових класах відповідало даним науки про мову, вчитель повинен бути в курсі розвитку сучасної мови, знати, як науково висвітлювати ті факти і явища мови, які він буде вивчати з дітьми. Розглянемо окремі положення мовознавства.

1. Усі граматичні правила склалися внаслідок узагальнення й абстрагування.

Вимога для навчання : для засвоєння граматичних понять і визначень учні повинні усвідомити такі загальні поняття, як граматичний предмет, ознака, дія, число, час, рід.

Тільки на цій основі вони зможуть оволодіти такими граматичними категоріями, як іменник, прикметник, дієслово, теперішній час, однина.

2. В сучасному мовознавстві підмет і присудок розглядаються як головні члени речення, незалежні один від одного,

Вимога: при аналізі речення за його членами ставити питання і від підмета до присудка і від присудка до підмета.

3. Сучасна наука про мову вимагає чіткого розрізнення понять «звуки» і «букви», «тверді» і «м'які» приголосні.

Вимога: Учитель повинен домогтися того, щоб учні початкових класів практично засвоїли, що м'якість приголосного звука на письмі позначається наступною буквою (позначається, а не залежить від неї!).

Не можна підкреслювати дзвінки й глухі, м'які й тверді приголосні. Можна підкреслювати букви, які позначають дзвінки й глухі, м'які й тверді приголосні

Буває так, що вчитель, ніби для полегшення сприймання учнями навчального матеріалу, вдається до спрощених, неточних, а іноді й науково недостовірних характеристик мовних явищ.

Наприклад, «Голосні — це такі звуки, які можна тягти». Таке визначення неточне, воно не допомагає учням відрізнити голосні звуки від сонорних (м, н, р, л) і фрикативних (з, с, ж) приголосних, які теж можна «тягти».

Зважаючи на вікові особливості учнів, міру їхньої підготовленості при ознайомленні з будь-яким мовним явищем на ранньому етапі вивчення можуть бути названі не всі його ознаки зразу. Але все, що повідомляється учням, повинно бути науково достовірним.

у I класі можна утримуватися від звукового аналізу слова сміється. Але не можна говорити, що в цьому слові перший с — твердий, а передостанній звук с — м'який (у цьому слові перший звук с — м'який, а передостанній ць — подовжений, м'який.

Під час ознайомленні учнів 2 класу з частинами мови (іменником, прикметником, дієсловом) не вказується на всі їх ознаки зразу, ті ознаки, на які вказується, повинні відповідати науковим даним про частину мови.

Психологія. спираючись на фізіологічне вчення І. П. Павлова про вищу нервову діяльність, показує, як дитина реагує на мовний матеріал, який подає учитель, і на ті методи й прийоми, що застосовуються на уроках граматики.

Розглянемо, як проходить процес засвоєння граматичних знань і формування орфографічних навичок в учнів початкових класів.

1. Психологічна наука доводить, що **в молодших школярів можна і треба формувати розуміння зв'язку між змістом слова і його формою.**

Вимога: у вивченні граматики слід в однаковій мірі спиратися як на формально-граматичні (запитання до слова, його закінчення тощо), так і на смислові ознаки, властиві тим чи іншим мовним категоріям.

2. Методика викладання граматики й правопису в початкових класах спирається на наукові дані психологів:

- **про вікові можливості засвоєння знань молодшими школярами;**

- **що пізнавальні можливості учнів не лише використовуються, а й розвиваються в процесі навчання,**

Вимога: організувати так учбову діяльність учнів на уроках граматики й правопису, в якій діти будуть долати доступні для них труднощі.

3. Численні психолого-педагогічні дослідження В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, Н. О. Менчинської, Г. С. Костюка доводять, що **дитина і в молодшому шкільному віці здатна на абстрагування й узагальнення на доступному матеріалі й у доступних видах розумових дій.**

Вимога: під керівництвом учителя розкривати граматичні характеристики окремих явищ: учні зіставляють слова, змінюють їх, знаходять спільне і відмінне між мовними явищами, роблять певні граматичні узагальнення. Все це сприяє активізації розумової діяльності, логічного мислення дітей.

(Також треба дивитися праці психологів: Л. І. Божович про значення усвідомлення мовних узагальнень у навчанні правопису, С. Ф. Жуйкова про психологію засвоєння граматики учнями початкових класів, Д. М. Богоявленського про психологію засвоєння орфографічних правил)

Педагогіка. Методика викладання граматики й правопису керується принципами, які визначає дидактика (частина педагогіки).

1. Одним з основних принципів навчання, з погляду педагогіки, є **свідомість і активність учнів у навчанні**.

Вимога: Навчаючи учнів фонетики й граматики, виробляючи в них навички правопису, вчитель застосовує такі прийоми роботи, які б активізували розумову діяльність дітей, привчали їх вникати у зміст виучуваного матеріалу.

2. Навчальний матеріал з фонетики, граматики й правопису повинен бути **науковим і доступним дітям**.

Вимога: знайомити учнів з деякими мовними явищами практично, без теоретичних визначень. Так, наприклад, учні практично, без граматичного визначення, знайомляться з прийменником, засвоюють правопис найуживаніших суфіксів іменників та прикметників.

3. Дотримуватися **принципу систематичності і послідовності** у засвоєнні знань при навчанні фонетики, граматики й правопису,

Вимога : вести учнів від конкретних мовних фактів до узагальнень. Попередні знання служать базою для наступних знань.

Наприклад, учні знайомляться з поняттям «прикметник» лише після того, як усвідомлять поняття «ознака предмета» і навчаться ставити до слів питання я к и й?, я к а?, які?

Не менш важливим є здійснення й інших дидактичних принципів засвоєння учнями знань і навичок з граматики й правопису: **міцність знань, умінь і навичок, самостійність учнів у роботі, зв'язок навчання з життям, з мовною практикою дітей.**

2. Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі

У шкільному курсі української мови граматика займає чільне місце. Вона знайомить учнів з будовою мови, допомагає практично оволодіти навичками усного і писемного мовлення

За навчальним планом вивчення курсу граматики починається з 5 класу. Учні 1—4 класів вивчають лише елементи граматики *«головне і найважливіше, що потрібне для розуміння складу і будови української мови, для набуття міцних умінь і навичок з мови, необхідних для висловлення своїх думок»*¹.

Знання з граматики, набуті в початкових класах, **органічно пов'язані з змістом курсу граматики середніх та старших класів і служать базою для дальшого вивчення української мови.**

Вивчення граматики вносить істотні зміни в мову учнів. Те, що діти засвоїли до школи, наслідуючи дорослих, стає усвідомленим завдяки засвоєнню законів граматики.

На уроках граматики, як і читання, **систематично збагачується словник учнів**, і граматичні поняття стають засобом організації активного словника дітей.

На уроках вивчення граматики учні виконують **вправи на добір слів близьких і протилежних за значенням, практично знайомляться з багатозначністю, прямим і переносним значенням слів, навчаються розуміти красу рідної мови.**

Одночасно з розвитком мови при вивченні граматики **розвивається і мислення дітей.**

Основна мета вивчення основ мовознавства в поч. кл.
– сформувати певне коло знань про мову і мовні уміння, забезпечити мотивацію вивчення рідної мови.

Основними завданнями навчання граматики в початкових класах є такі:

1. Дати учням початкові відомості про будову мови;
2. Підготувати молодших школярів до систематичного вивчення курсу граматики в наступних класах;
3. Розвивати мову і логічне мислення дітей;
4. Здійснювати виховні завдання;
5. Дати учням теоретичні знання для вироблення орфографічних і пунктуаційних навичок.

Навчання української мови має бути спрямоване на розвиток у дітей, окрім загальнонавчальних, таких **загальнонавчальних умінь**: організаційних, загальнопізнавальних, контрольних-оцінних. Важливо формувати у "школярів **почуття відповідальності** за виконане завдання, **готовність самостійно працювати** з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, **мати власну думку** з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її.

Програма української мови в 1—4 класах визначає коло знань, навичок з фонетики, морфології і синтаксису, а також зв'язані з ними знання й навички з орфографії та пунктуації.

Відповідно до освітньої галузі "Мови і література" Державного стандарту початкової загальної освіти галузь(навчальний предмет) українська мова будується за такими змістовими лініями: **мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.**

Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у

дошкільному віці (слухання-розуміння; діалогічне, монологічне мовлення), а також формуються, удосконалюються види мовленнєвої діяльності, які пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види мовлення).

Мовна змістова лінія - формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу має пропедевтичний характер. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних умінь.

Соціокультурна змістова лінія передбачає розширення уявлень учнів про культуру українського народу, її особливості в різних регіонах України, у різних етносів, які населяють Україну. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних текстів, використання тематичних груп слів, стійких виразів, у яких відображено особливості матеріальної і духовної культури народу, національного характеру. Назва цієї змістової лінії акцентує необхідність приділяти особливу увагу мовним аспектам проблеми: тлумаченню значення, особливостей використання слів, фразеологізмів, прислів'їв, приказок; розвитку умінь доречно використовувати їх у мовленні; роботі над текстами; написанню творчих робіт з використанням етнографічних елементів змісту тощо.

У початковому етапі навчання мови виділено **такі аспекти роботи**: "Навчання грамоти", "Мовленнєва діяльність", "Знання про мову, мовні уміння", "Правопис", "Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт".

III. Знання про мову, мовні уміння

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених), про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Початкове навчання мови передбачає **пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів** (текст, речення, слово в його лексичному і граматичному значеннях, звуки мовлення). **Головна увага має приділятися практичним аспектам:** роботи над значенням слова і кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватись мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); **уміння аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість удосконалювати її.**

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні досягнення молодших школярів з мови **оцінюються не стільки за знаннями про мову, скільки за мовними вміннями:** будувати речення, різні за структурою (прості і складні, з однорідними членами речення, звертанням та ін.), за метою висловлювання та інтонацією; уміння правильно утворювати форми слова і будувати словосполучення; дотримуватися норм лексичної сполучуваності, норм вимови, наголошування слів.

3. Структурування курсу української мови в початковій школі. Принцип розташування матеріалу за роками навчання (лінійно-концентричний). Структура підручника з мови, його функції

За час навчання в 1—4 класах учні повинні одержати відомості про будову слова і роль морфеми, ознайомитися з частинами мови (іменником, прикметником, дієсловом, займенником, прислівником, числівником) та їх граматичними категоріями (роду, числа, відмінка, часу, особи та ін.), засвоїти елементи синтаксису (загальне поняття про словосполучення і речення, речення розповідні, питальні, спонукальні, головні та другорядні члени речення (без уживання

термінів), звертання у спонукальних реченнях, однорідні члени речення).

Елементи морфології і синтаксису вивчаються в кожному з початкових класів.

Матеріал розташований у порядку наростаючої складності - **За лінійно-концентричним принципом навчання.** Наприклад, у період навчання грамоти школярі ознайомлюються зі словами, що є назвами предметів, ознак і дій (без уживання термінів «іменник», «прикметник», «дієслово»).

У наступних класах учні будуть вивчати такі частини мови, як іменник, прикметник, займенник, числівник, дієслово, прислівник та їх граматичні категорії.

Перше знайомство з реченням відбувається ще в період навчання грамоти, коли діти *виділяють речення з мовленнєвого потоку, складають речення з двох-трьох слів за сюжетними та предметними малюнками, продовжують речення за даним початком і вчать графічно його позначати. У 2 класі дається визначення поняття речення, виділяються типи речень за метою висловлювання, вичленовується основа речення, встановлюється за питаннями зв'язок між словами. У 3 класі формується поняття про окличні речення, відзначається їх емоційний характер. Учні ознайомлюються з головними членами речення (підметом і присудком) і другорядними членами речення (без диференціації та вживання термінів). У 4 класі на основі спостережень учні повинні зробити висновок про інтонаційну специфіку окличних речень і зв'язок між інтонацією й пунктуацією (Ми любимо свою Батьківщину — речення розповідне. Ми любимо свою Батьківщину! — речення окличне).*

Підручник — явище поліфункціональне. Він має забезпечувати реалізацію **інформаційних, розвивальних, виховних, мотиваційних завдань.**

Інформаційна функція підручника «Українська мова» - лінгвістичні знання, які дібрані та згруповані за дидактичними принципами науковості і доступності. З

урахуванням вікових особливостей молодших школярів мовознавчі поняття формуються на основі аналізу конкретного емпіричного матеріалу, цікавих мовних фактів. опрацювання, аналіз, систематизацію, формулювання висновків у вигляді мовних і мовленнєвих правил, порад, приписів тощо.

Інформаційна функція сучасного підручника «Українська мова» передбачає подання у книзі не лише предметного змісту освіти (**знань**), **а й видів діяльності**, спрямованих на його засвоєння: здійснювати синтаксичний розбір речення, звуковий аналіз слова тощо), а й загальнонавчальних умінь (порівнювати, класифікувати, виділяти головне, узагальнювати, робити посильні висновки тощо).

Підвищують інформаційну культуру підручника завдання на **формування досвіду творчої діяльності:**

- формулювання припущень щодо розвитку сюжету художнього твору (читання з прогнозуванням);
- вправи на розвиток зорової та слухової пам'яті;
- завдання, спрямовані на пошук додаткових відомостей з різних довідникових джерел;

Реалізація розвивальної функції в підручниках передбачає:

- забезпечення формування способів розумової діяльності;
- проектування в текстах розгорнутого процесу самоучіння;
- розвиток мовлення і мислення молодших школярів;
- формування вмінь аналізувати, узагальнювати, виділяти головне, а також планувати, здійснювати самоконтроль.

Виховна функція підручника реалізується у змісті навчального матеріалу та його вдалому поліграфічному оформленні. Формуючи досвід емоційно-ціннісного ставлення до людей, навколишнього світу та діяльності, текстовий матеріал

сучасних навчальних зосереджують свою увагу на формуванні загальнолюдських та національних цінностей школярів: добра, гуманізму, толерантності, любові до рідного краю, своєї держави, відповідальності за її майбутнє.

З виховною функцією підручника тісно пов'язана **мотиваційна**, що передбачає формування афективної сфери школярів (їхніх емоцій, почуттів, мотивів, пізнавального інтересу). Відомо, що зміст навчальних текстів підручників для учнів початкових класів має бути цікавим, викликати позитивні емоції, задовольняти допитливість. Пізнавальний інтерес у вивченні мовних фактів стимулюють **додаткові матеріали рубрик «Чи знаєш ти, що...», «Висловлювання видатних людей»** тощо. З метою забезпечення в навчальному процесі єдності емоційного і раціонального вчені пропонують вводити до змісту підручників елементи **гумору, дотепних діалогів, персоніфіковані формулювання запитань**.

Практика свідчить, що учнів захоплює зміст підручника — цікаві, доступні, насичені живими образами тексти; яскрава, емоційно виразна мова підручника.

4. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями

У молодшому шкільному віці формується початкова система граматичних знань. Одні граматичні поняття засвоюються учнями за кілька уроків (наприклад, поняття про корінь, суфікс чи префікс), інші (іменник, прикметник, дієслово) формуються протягом 4-х років навчання. Граматичні поняття формуються внаслідок тривалої роботи над відповідним мовним матеріалом, запропонованим учителем.

У початкових класах учні вивчають морфемну будову слова, частини мови, речення. У зв'язку з цим засвоюють поняття „корінь”, „суфікс”, „префікс”, „закінчення”, „іменник”, „прикметник”, „займенник”, „дієслово”, „прийменник”, „підмет”, „присудок”. Учням, щоб засвоїти, ці терміни, потрібно зробити значну роботу, засвоїти і зрозуміти, що саме означає те

чи інше слово-термін. Процес формування граматичних понять можна умовно поділити на 4 етапи.:

1 етап: сприймання окремих однорідних мовних явищ: мета: **виділення істотних ознак поняття**, прийом: **аналіз, синтез мовного матеріалу**. виділяють спільні ознаки (напр., для всіх іменників властиво відповідати на питання хто? що?).

2 етап формування граматичних понять - абстрагування; мета: **полягає в узагальненні істотних ознак, встановленні зв'язків між ними та введення терміна**. На цьому етапі учні не тільки заучують слово-термін, а поступово усвідомлюють його значення на конкретному матеріалі (напр., чому ходіння, боротьба відносяться до іменників, а не дієслів тощо). Прийоми: порівняння, зіставлення, узагальнення.

3 етап формування граматичних понять ; Мета полягає в уточненні суті ознак поняття і зв'язків між ними. Напр., учні вивчили важливу ознаку поняття „частини мови”: щоб визначити, до якої частини мови належить слово, потрібно знати його лексичне значення, поставити питання, на яке це слово відповідає; окрім того учні вчать визначати рід, число іменників тощо.

4 етап формування граматичних понять: мета полягає в конкретизації вивченого поняття . Прийоми: виконання вправ, які вимагають практичного застосування знань.

Найкращим способом **перевірки** чи учні засвоїли термін і чи правильно розуміють його значення є самостійні роботи, а не опитування правила чи колективна робота.

5. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера

Студенти опрацьовують питання самостійно за таким алгоритмом:

1. Методи навчання – це...
2. Методи навчання можна поділити на такі групи:
  - Пасивні методи – це...
  - Активні методи – це...
  - Інтерактивні методи – це...

(Розкрити особливості кожної групи методів, показати роль вчителя під час їх використання. Навести приклади інтерактивних вправ і завдань з української мови).

- Мультимедійне навчання – це...

(опрацювати статтю « Мультимедійні технології в освіті» Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/31692/>) (додаток 1)

Лекція 2. Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації

План

1. Формування поняття про речення та його типи.
2. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення».
3. Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення.
4. Ознайомлення з однорідними членами речення.
5. Практичне ознайомлення зі складним реченням.
6. Види вправ із синтаксису й пунктуації.

Основні поняття теми: етапи засвоєння граматичних понять, методика поетапного засвоєння понять, види вправ із синтаксису.

1. Формування поняття про речення та його типи

Напрями роботи над засвоєнням елементів синтаксису

- Спостереження за будовою та інтонаційним оформленням речень.

- Формування уявлень про – словосполучення, речення, текст.
- Засвоєння найважливіших синтаксичних понять, термінології.
- Поглиблення знань і умінь із синтаксису під час роботи з інших тем.
- Використання у власному мовленні речення за метою висловлювання та за інтонацією. Формування пунктуаційних навичок.

Вправи для ознайомлення з поняттям *речення*:

- побудова речень за схемами, малюнками, з поданих слів, на задану тему.
- запитання до слів у реченні – практичні навички аналізу речення.
- складання розповідного, питального і спонукального речень за поданими словами;
- перебудова поданих речень у спонукальні;
- передавання розмови двох людей із запитаннями і відповідями;
- складання зв'язної розповіді з окличними
- та неокличними реченнями.

2. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення»

Етапи засвоєння понять „основа речення”, „головні члени речення” :

- **1етап.** 1-2 класи. Формується уявлення про центр речення.
- Прийоми: смислові запитання, смисловий аналіз речення.
- **2 етап.** 3 клас. Засвоєння граматичних понять у процесі вивчення елементів теорії.
- **3-4 етапи** - у 4 класі – повторення, закріплення, застосування знань на практиці.

3. Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення

Сполучення слів -

- Спостереження за зв'язком слів і засобами їх сполучення.
- Вчаться правильно сполучати слова.
- Установлюють ознаки: пов'язуються за смислом, за допомогою закінчень або закінчень і прийменників; постановка запитання від головного слова до залежного.
- Двосторонній зв'язок між підметом і присудком (Зкл.)

Синтаксичний аналіз:

На пропедевтичному етапі:

- - назвати у реченні сполучення підмета і присудка,
- - назвати інші сполучення слів;
- - встановити за допомогою питань зв'язок між ними;
- - виписати парами зв'язані між собою слова, крім підмета і присудка,
- - вказати залежне слово, поставити питання до нього.

На кінцевому етапі:

- визначення основи речення, шляхом встановлення зв'язків між підметом і присудком;
- відшукування залежних слів від підмета;
- відшукування залежних слів від присудка;
- встановлення залежності між іншими другорядними членами речення.

4. Ознайомлення з однорідними членами речення

Однорідні члени речення:

1-3 кл. Знаходять перелічування.

4 кл. Вивчення однорідних членів речення:

- - однорідні члени речення відповідають на одне і те саме запитання і зв'язані з одним і тим словом;

- - однорідними можуть бути підмети, присудки, другорядні члени речення;
- - при однорідних членах речення можуть бути залежні слова;
- однорідні члени поєднуються за допомогою інтонації і сполучників (і, та, а, але);
- при відсутності сполучників при однорідних членах речення ставляться коми;
- перед сполучниками а, але завжди ставляться коми.

Вправи для ознайомлення з однорідними членами речення:

- Поширення, доповнення речення;
- добір слів з дужок;
- придумування речень з відповідями на питання;
- аналіз речень.

5. Практичне ознайомлення зі складним реченням

Складне речення:

- 4-кл. Практичне ознайомлення із складним реченням (складнопідрядні, складносурядні, безсполучникові).
- засвоюють практично сполучники і сполучні слова, якими зв'язуються частини складного речення, набувають пунктуаційних навичок.

6. Види вправ із синтаксису й пунктуації

Види вправ із синтаксису і пунктуації:

- 1) - **аналітичні** – переважає аналіз готових речень;
  - **синтетичні** - самостійне складання речень.
- 2) - **на основі зразка** (спостереження),
  - **конструктивні** (побудова і перебудова речень для закріплення навичок),
  - **творчі.**

Конструктивні вправи:

- Відновлення речень із розрізнених слів (встановлення порядку слів у реченні, пов'язування слів за допомогою сполучників)
- Поділ деформованого тексту, надрукованого без великих букв і крапок, на окремі речення.
- Поступове розгортання (поширення) речень за допомогою питань.
- Поступове згортання, скорочення речень.
- Об'єднання кількох речень в одне з однорідними членами.
- Складання речень з конкретним завданнями: з головних членів речення і одного другорядного, залежного від присудка тощо;
- складання речень за схемою.

Творчі вправи

■Складання речень:

- 1) на задану тему;
- 2) за сюжетним малюнком;
- 3) за 2-3-ма опорними словами;
- 4) за опорними словосполученнями;
- 5) речень-запитань і речень-відповідей;
- 6) на основі власних спостережень за змінами в природі;
- 7) на основі переглянутого фільму;
- 8) складання різних варіантів речень про одне і те саме.

Схема усного синтаксичного розбору речення (4 кл.):

- прочитайте речення.
- яким є речення за метою висловлювання
- яким є речення за інтонацією
- основа речення
- підмет і присудок, запитання між ними, якими частинами мови вони виражені.
- другорядні члени речення, залежні від підмета, питання від підмета

- другорядні члени речення, залежні від присудка, питання від присудка;
- другорядні члени речення, залежні від інших другорядних членів речення

Схема письмового синтаксичного розбору речення (4 кл.)

- 1) Запишіть аналізоване речення;
- 2) підкресліть умовними лініями головні і другорядні члени речення;
- 3) випишіть із речення всі сполучення слів парами, в дужках запишіть питання від слова до слова.
- 4) Вправи для ознайомлення із складним реченням
- 5) спостереження за інтонацією і пунктуацією, сполучниками між частинами складного речення;
- 6) складання речень самостійно за поданими схемами, зразками;
- 7) аналіз і побудова складних речень.
- 8)

Завдання до самостійного опрацювання теми:

1. Види мовленнєвих вправ із словосполученнями, методика їх проведення.
2. Види вправ з реченнями. Типові помилки у будові речень, шляхи запобігання їх.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть характерні ознаки синтаксичного конструювання в початкових класах.
2. У чому полягає робота над засвоєнням інтонаційних особливостей речення?
3. Які прийоми є ефективними у процесі вивчення елементів синтаксису в 3-4 класах?
4. Які теми із синтаксису вивчаються в початкових класах?
5. Які основні синтаксичні поняття засвоюють учні?
6. Яке значення має засвоєння елементів синтаксису в початкових класах?

7. Як ви думаєте, чому відомості із синтаксису в кожному класі вивчаються на початку навчального року?
8. Як навчити учнів визначати основу речення? Доберіть вправи, які можна використовувати на різних етапах засвоєння знань під час вивчення теми «Основа речення», проаналізуйте їх.
9. Як навчити учнів установлювати зв'язки між словами в реченні? Обґрунтуйте значення таких умінь для розвитку зв'язного мовлення школярів.
10. Які пунктуаційні правила засвоюють учні?
11. Які види вправ використовують для роботи над речення? Які з них сприяють розвитку зв'язного мовлення школярів?

Лекція №3-4. Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту

ПЛАН

1. Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання.
2. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови.
3. Методика вивчення дієслова, числівника, займенника, прислівника, прийменників і сполучників у початкових класах (*опрацювати самостійно*).
4. Методика проведення морфологічного розбору.

Основні поняття теми: частини мови, іменник, прикметник, лінійно-концентричний принцип, числівник, займенник, прислівник, дієслово.

Додаткова література:

1. Мовчун Л. Бесіди про мову. Числівник // Початкова школа. – 2005. - № 3. – С.27-30.

2.Точило В. Частина мови - іменник: Дидактичний матеріал з української мови: 4(3) клас // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.30-34.

3.Зінченко Н. Урок з української мови: Відмінювання іменників: 3 клас // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.36-37.

4.Загоруйко Н. Дієслово: Урок з української мови: 3 клас // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.38.

5.Колотило І. Змінювання дієслів. Вживання дієслів у прямому і переносному значенні: Урок-диспут // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.40-41.

6.Тарасова М. Прислівник - незмінна частина мови: Запрошуємо на відкритий урок: 4(3) клас // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.44-45.

1. Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання

Напрями роботи з іменником:

- Формування граматичного поняття “іменник”;
- Формування навичок правопису відмінкових закінчень;
- Збагачення словника новими іменниками, навички використання їх у мові.

Система вивчення іменника:

1 клас: Хто? Що? Назви предметів. Назви істот і неістот.

2 клас: Термін “іменник”. Назви істот і неістот. Один-багато.

3 клас: Назви істот і неістот. Власні і загальні. Одна-множина. Рід.

4 клас: Назви відмінків, запитання до них, зміна за зразком. Рід. Число. Зміна за числами, відмінками. Правопис

Методика вивчення числа іменника:

1. Спостереження за значенням слів.
2. Визначення кількості предметів у словах стовпчиків.
3. Висновок про показник числа іменника (смісловий і закінчення). Уведення терміна одна-множина.

Види вправ для уточнення числа іменника:

1. Демонстрація малюнків.
2. Класифікація слів (однина/множина, лише однина, лише множина).
3. Використання допоміжних слів (мої, вони)

Методика вивчення роду іменників:

- Евристичний метод (заміна іменників займенниками)
- Пояснювально-ілюстративний метод (слова поділяють на три групи).
- Спостереження за родовими закінченнями іменників (а,я,о,0; а, я, 0; о, е, я)
- Постановка запитань до іменників (він, вона, воно)

Методика вивчення відмінювання іменників:

- 1.Спостереження за зміною слова в тексті.
- 2.Постановка запитань до іменника в різних відмінках
- 3.Робота з деформованими текстами, словосполученнями
- 4.Висновок:
  - зміна закінчень потрібна для зв'язку слів;
  - кожне закінчення співвідноситься з певним запитанням до іменника.
- 5.Пояснювально-ілюстративний метод (робота з таблицею)

Порядок визначення відмінків:

1. Знайти слово, з яким пов'язаний іменник.
2. Від цього слова поставити запитання до іменника, відмінок якого визначається.
3. За запитанням визначити відмінок.

Вправи для закріплення відмінювання іменників:

- Розташувати відмінки в правильній послідовності.
- Упізнати відмінок за питанням.
- До назв відмінків дібрати питання.
- До питання дібрати відмінок.
- Визначити відмінок іменників.
- Мовні ігри.
- Робота в парах

- Постановка запитань учнями.

Труднощі у визначенні відмінків:

- Плутають називний і знахідний (неістоти)
- Плутають родовий і знахідний (істоти)
- Плутають давальний і місцевий

2. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови

Основні напрями вивчення прикметника:

- Спостереження за роллю в мовленні (важливий виражальний засіб), збагачення прикметниками.
- Засвоєння основних граматичних ознак (*рід, число, відмінок*) і вживання в мовленні (*якісні, відносні, присвійні, з прямим і переносним значенням, синоніми*).
- Правопис суфіксів, закінчень.

Прикметники

1 клас: Практичне знайомство із словами, що є ознаками предметів

2 клас: Термін (назви ознак предметів). Один – багато. Ознаки за кольором, матеріалом, смаком, розміром, формою.

3 клас: Однина – множина. Зміна за родами (в однині й множині).

4 клас: Зміна за відмінками. Практичне ознайомлення з твердою та м'якою групами. Правопис.

!!! Основні граматичні категорії вивчаються в єдності з такими ж категоріями іменника!!!

Система вивчення іменника й прикметника (порівняти вивчення по класах

Методика вивчення роду і числа прикметників:

- Евристичний метод. Спостереження за поєднанням різних іменників з прикметником.
- *Висновок*: від чого залежить рід (число) прикм.?

– Пояснювально-ілюстративний метод. Робота з таблицею: запитання, закінчення в однині й множині.

Алгоритм визначення роду (числа) прикм.:

- знайти іменник, зв'язаний з прикметником;
- визначити рід (число) іменника;
- за родом (числом) іменника визначити рід (число)

прикметника.

Методика ознайомлення з відмінюванням прикметників та їх написанням:

(замість знаку запитання потрібно сформулювати твердження за аналогією до методики вивчення роду і числа прикметника)

- Евристичний метод. ???
- Висновок: ???
- Пояснювально-ілюстративний метод. ???

Алгоритм визначення відмінка прикметника:

Правопис: закінчення прикметника збігається із закінченням ????, на яке відповідає ????

У називному відмінку множини усі прикметники мають закінчення ?????

3. Методика вивчення дієслова, числівника, займенника, прислівника, прийменників і сполучників у початкових класах (опрацювати самостійно).

Система вивчення дієслова:

1 клас. Практичне ознайомлення, що робить? Що роблять?

2 клас. Термін. Часові та особові форми. Близькі та протилежні за значенням. Складають речення.

3 клас. Дієслово як частина мови. Зміна за часами, числами, родами. Специфіка неозначеної форми. Словотворча робота.

4 клас. Дієвідмінювання. Особа дієслів. Правопис I і II дієвідміни.

4. Методика проведення морфологічного розбору

Повний морфологічний розбір

3 клас

Іменник. 1. Частина мови.

2. назва власна чи загальна.
3. назва істоти чи неістоти.
4. Питання, на яке відповідає.
5. Рід. 7. Яким членом речення є?

Прикметник. 1. Частина мови.

2. З яким іменником зв'язаний?
3. на яке питання відповідає?
4. Рід. 5. Число. 6. Яким членом речення є?

Дієслово. 1. Частина мови.

2. Початкова форма.
3. на яке питання відповідає?
4. З якими словами в реченні зв'язане?
5. Час. 6. Число. 7. Рід (для дієслів минулого часу).
8. Яким членом речення є?

4 клас

Іменник. 1. Частина мови. 2. Початкова форма (Називний відмінок однини). 3. Назва власна чи загальна. 4. Назва істоти чи неістоти. 5. Питання, на яке відповідає. 6. Рід. 7. Число. 8. Відмінок. 9. Яким членом речення є?

Прикметник. 1. Частина мови. 2. Початкова форма (називний відмінок чоловічого роду, однина). 3. З яким іменником зв'язаний? 4. на яке питання відповідає? 5. Рід. 6. Відмінок. 7. Число. 8. Яким членом речення є?

Дієслово. 1. Частина мови. 2. Початкова форма. 3. На яке питання відповідає?. 4. З якими словами в реченні зв'язане? 5. Час. 6. Число. 7. Рід (для дієслів минулого часу). 8. Дієвідміна. 9. Яким членом речення є?

Займенник. 1. Частина мови. 2. Початкова форма (називний відмінок). 3. На яке питання відповідає? 4. Особа. 5. Число. 6. Відмінок. 7. Рід (для займенників 3-ої особи однини)

Лекція 5. Методика ознайомлення з морфемною будовою слова, елементами української фонетики, графіки

План

1. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова».
2. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні. Морфемний розбір слів.
3. Методика формування уявлення про фонетичну систему української мови у зв'язку з графікою й орфоепією (*на самостійне опрацювання*).

Основні поняття теми: морфемна будова слова, морфемний розбір, словотвірний аналіз.

1. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова»

Основне завдання навчання граматики – дати учням початкові відомості про будову мови, а розділу «Будова слова» – про будову слова.. ця робота сприяє свідомому засвоєнню значення слова, його правопису, розвиває логічне мислення.

2 клас. «Знання про мову, мовні уміння». 7 годин.

<p>6. Корінь слова. Спільнокореневі слова (7 год) Спостереження за значенням спільнокореневих слів; виділення кореня в поданих словах. Добір спільнокореневих СЛПВ з найуживанішими в мовленні школярів коренями. Складання речень із спільнокореневими словами з метою усвідомлення значення кореня. Спостереження за словами з омонімічними коренями</p>	<p>Учень: виділяє корінь у поданих спільнокореневих словах; знаходить серед поданих слів спільнокореневі; уміє дібрати 1—3 широко вживаних у дитячому мовленні слів із заданим коренем</p>
--	--

3 клас. Будова слова (33 год.і протягом року) .

Поняття про закінчення й основу слова. Роль закінчення як частини слова, за допомогою якої змінюється форма слова (на прикладах з різних частин мови). Закінчення як засіб зв'язку слів у реченні. Визначення закінчення способом змінювання слів за питаннями.

Частини основи: корінь, префікс, суфікс. Корінь. Спільнокореневі слова і форми слова. Аналіз будови слова. Чергування голосних [о], [е] з [і] та приголосних [г], [к], [х] [ж], [ч], [ш] - [з'], [ц'], [с'] у коренях слів. Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, які перевіряються наголосом. Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом. Робота з орфографічним словником. Поглиблення знань про дзвінки і глухі приголосні (парні й непарні). Вимова і правопис слів 3. Дзвінками приголосними в кінці та середині слів перед глухими. Правило перевірки правопису слів типу просьба, °° боротьба, кігті, нігті.

Учень:

змінює слова за питаннями; виділяє змінну частину, визначає основу; знаходить, визначає

закінчення в слові, поданому в кількох формах; пояснює роль закінчення у зв'язках слів у реченні; знаходить, визначає корінь у ряді спільнокореневих слів; визначає префікс, суфікс у ряді слів з одним і тим самим префіксом, суфіксом; розрізняє під керівництвом учителя спільнокореневі слова і форми того самого слова; аналізує в навчальній роботі, під керівництвом учителя слова за будовою; знає правило вимовляння слів з ненаголошеними голосними звуками [е], [и]; користується орфографічним словником для перевірки написання слів з ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом;

знає правило вимовляння дзвінких приголосних звуків у кінці слова і складу перед глухим і дотримується його в мовленні; користується правилом перевірки написання слів із сумнівними приголосними, що піддаються асиміляції (про[зъ]ба,

моло[ть]ба, кі[х]ті, ні[х]ті); утворює нові слова від заданої основи за допомогою префіксів;

Префікс. Словотворча роль префіксів. Творення слів з найуживанішими префіксами, складання з ними словосполучень, речень. З'ясування значення слів з різними префіксами. Префікси, співзвучні з прийменниками (спостереження за звучанням і написанням). Правопис префіксів роз-, без- Спостереження за збігом однакових приголосних звуків на межі префікса і кореня (беззубий, беззвучний, беззмістовний, роззолочений, роззуватись, роззиратись). Практичне ознайомлення з написанням префіксів З- (С-). Спостереження за значенням слів з різними префіксами (у словосполученнях, реченнях, текстах).

Апостроф після префіксів перед я, ю, є, ї.

Перенос слів з префіксами.

Суфікс. Спостереження за роллю суфіксів на прикладі спільнокоренових слів, які належать до однієї і тієї самої частини мови. Творення слів з найуживанішими суфіксами, введення їх у речення, в текст. Спостереження за збігом однакових приголосних на межі кореня і суфікса (сонний, денний, осінній) Поділ таких слів для переносу. Спостереження за значенням слів із суфіксами (у реченнях, у текстах)

Учень:

пояснює значення префіксів у словах з опорою на введення їх у словосполучення, речення;

розрізняє в процесі навчальної роботи співзвучні префікси і прийменники (типу без\ сорому — безсоромний, на письмі -написаний) на слух і на письмі;

знає і дотримується в навчальній роботі правила вимовляння і правопису префіксів роз-, без-, З-, с-\

дотримується правил правопису слів з апострофом після префіксів, переносу слів з префіксами у процесі виконання] навчальних вправ;

утворює нові слова, що на лежать до тієї самої частини мови за допомогою суфіксів (ручка, рученька, ручище; чорний, чорнявий, чорненький, чорнющий);

пояснює в навчальній ролі значення, якого надають словам найуживаніші суфікси, зокрема суфікси зменшень, здрібності, пестливості.

Мета і завдання:

Напрямок: практично-пізнавальний

Мета: правильно, точно, доречно вживати в мовленні слова із складною структурою, виховання інтересу до пізнання законів рідної мови.

Завдання:

- оволодіння засобами розкриття значення слова;
- знання способів словотворення;
- поняття *основа, закінчення, корінь, суфікс, префікс*, їх роль;
- розумові дії: абстрагування, порівняння...

2. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні. Морфемний розбір слів
Труднощі вивчення теми:

- Визначають спорідненість лише за звуковим оформленням;
- Визначають спорідненість лише за лексичним значенням;
- Визначаючи морфеми, не зважають на чергування голосних і приголосних;
- Мало добирають споріднених слів, через що неправильно визначають морфеми;
- Визначають закінчення в невідмінюваних словах.

Особливості роботи:

- Взаємозв'язок морфеміки і словотвору з лексикологією, фонетикою, орфографією, граматиною.

- Увага до структурно-сислової залежності похідних і твірних слів, семантики морфем.

- Поєднання морфемного розбору з елементами словотвірного аналізу; структурного аналізу зі смисловим.

- Зв'язок аналізу й синтезу.

- Комунікативна спрямованість навчання.

Пропедевтичний етап. 1 клас:

- Ознайомлення із словозміною.

- Ознайомлення із словами-родичами.

- Групування споріднених слів.

- Побудова речень, текстів за малюнками букваря.

- Семантизація слів через добір спільнокореневих.

- Спостереження за словами із суфіксами (префіксами) та їх значенням.

- Завдання-загадки на творення слів.

Основний етап. 2 клас:

Словозміна:

- Спостереження за явищами словозміни та словотворення.

- Групування споріднених слів і форм слова.

- Практичні навички змінювати слова.

Словотворення

- Спостереження за словами словотворчого гнізда.

- Гніздування слів і доведення їх спорідненості.

- Виділення кореневої морфемі зі слова

- Запобігання помилкам.

Елементарне ознайомлення з будовою слова починається в 2 кл. . Діти практично вчатьс я добирати споріднені слова, а в них спільну частину (корінь). Учні 2 класу знайомлятьс я з істотними ознаками кожної значущої частини слова.

Основний етап. 3 клас:

Словозміна:

- Спостереження за змінами одного слова в тексті.

Висновок .

– Термін. Робота з деформованим текстом.
Висновок .

– Конкретизація знань: нульове закінчення, слова без закінчення.

Словотворення:

– Спостереження за словами суфіксального утворення (префікси й прийменники).

– Термін

– Вправи на визначення смислових відтінків суфіксів (префіксів).

– Формування мовленнєвих умінь.

– Зіставлення суфіксів і префіксів.

У 3 класі у зв'язку з вивченням будови слова учні визначають всі морфеми: корінь, префікс, суфікс, закінчення. Учень у процесі розбору має усвідомити роль кожної частини слова і зв'язок між ними. Розбираючи слово за його будовою, слід звертати увагу на зміну в значенні слова залежно від префікса (приїхав, поїхав, заїхав), відмінність значення слова з однаковим коренем, але з різними :суфіксами (трава, травка, трав'яна). Граматичний розбір за будовою слова сприяє зміцненню орфографічних навичок. Під час ознайомлення із кореням, префіксами і суфіксами звертається увага на чергування голосних і приголосних у корені слова (стіл — столи, рука — руці), на правопис найуживаніших суфіксів (-ик, -еньк, -оньк, -ськ) та префіксів (роз-, без-,), на вживання апострофа після префіксів перед я, ю, є, ї. Важливо домогтися, щоб учні усвідомили, які розумові дії і в якій послідовності слід виконувати при частковому та повному морфемному розборі.

Для того щоб виділити закінчення, учні змінюють слово, порівнює з іншими словами (нова школа, збудували школу,) знаходять ту частину слова, яка змінюється. Для виділення префікса учням треба спочатку знайти корінь , виділити частину, яка стоїть перед коренем.

Для того щоб визначити суфікс, учень спочатку знаходить корінь, виділяє закінчення (якщо воно є в слові), знаходить частину, яка стоїть між коренем і закінченням.

Етап закріплення й поглиблення знань. 4 клас:

Основне: значущість морфем, словотворчі зв'язки.

– Словотвірний аналіз. Морфемний аналіз. Морфемний аналіз з елементами словотвірного.

– Порівняння, класифікація, узагальнення, аналіз, синтез.

– Морфемно-морфологічне конструювання.

– Визначення граматичної функції найбільш уживаних афіксів.

– Одягання кореня.

– Складання схем словотворчого процесу.

!!!Закономірності творення слів різних частин мови.

У4 класі знання учнів про склад слова узагальнюються у зв'язку з вивченням частин мови. Учні вчать знаходити відмінкові та особові закінчення слів, знайомляться з їх правописом, звертають увагу на роль закінчення для зв'язку слів у реченнях та словосполученнях.

Класифікація вправ:

– Спостереження за роллю морфем у слові.

– Заміна морфем у слові

– Добір слів і використання їх у мовленні.

– Утворення нових слів.

Морфемний розбір слів:

– Аналіз слів, сприйнятих зором і на слух.

– Урахування структурно-семантичних зв'язків у слові.

– Урахування знань дітей про кожну морфему.

– Переходити від легших випадків до складніших.

– Уникати непосильних завдань при визначенні кореня, суфіксів.

– Від часткового розбору – до повного.

Під час аналізу слів за їх будовою треба дотримуватись певної системи в доборі матеріалу, враховувати знання дітей про кожну морфему, переходити від легших випадків до складніших, уникати непосильних для учнів завдань, особливо при визначенні кореня.

Проведення часткового морфемного розбору під час вивчення кожної морфемі зокрема поступово підводить учнів до повного розбору слова за його будовою.

Усний розбір в початкових класах слід починати з кореня, потім виділяти префікс, закінчення, суфікс.

У 3 класі, коли учні ознайомляться з відмінковими закінченнями іменників, прикметників та особовими закінченнями дієслів, морфемний розбір можна починати з закінчення, потім називати корінь префікс, суфікс.

При письмовому розборі можна також користуватися вертикальними або горизонтальними рисками, якими відділяються морфемі одна від одної: під/вод/н/ий, під-вод-н-ий.

У 2—4 класах в учнів можуть бути сформовані логічні орієнтири тлумачення похідного слова з опорою на відомі значення вихідної одиниці, їм під силу практично засвоїти особливості словотворчої мотивації слів, тобто свідомо співвідносити похідне слово з тим, від якого воно утворилося.

Усе це допоможе школярам усвідомити лексичне значення багатьох незнайомих і малознайомих слів, дасть їм психологічну готовність самостійно тлумачити лексеми з похідною основою, привчатиме міркувати над структурою слова, розвиватиме лінгвістичне чуття і мовну здогадку, стане надійним підґрунтям для успішного опрацювання розділу «Словотвір» у середній ланці школи.

Одним із ефективних прийомів самостійного тлумачення слів є ознайомлення учнів з такими спільнокореневими словами, одне з яких утворилося від іншого і тим самим дає можливість пояснити значення попереднього. Наприклад, учням пропонується прочитати пари слів, визначити, чи схожі вони за

будовою і відповісти на запитання, чи можна пояснити одне слово через значення іншого (шахтар — шахта, кобзар — кобза). Пізніше учні самі добирають подібні пари слів.

Систематична робота над семантикою слова у процесі опрацювання розділу «Будова слова» сприяє підвищенню учнівського інтересу до рідної мови, їхньому інтелектуальному розвитку, формуванню навичок мовленнєвого самоконтролю, поліпшенню орфоепічної і орфографічної грамотності.

екція 6. Методика вивчення орфографії

План

1. Граматичний і антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії.
2. Основні завдання навчання орфографії в школі
3. Поняття про орфограму. Класифікація орфограм.
4. Орфографічні правила.
5. Методи вивчення правила, формування орфографічних навичок.
6. Види орфографічних вправ.
7. Робота над орфографічними помилками.
8. Умови успішного формування орфографічних навичок.

Основні поняття теми : орфограма, методичні напрями навчання орфографії, класифікація орфограм, методи вивчення правила, види орфографічних вправ, орфографічні помилки.

Додаткова література:

- *Вашуленко М. С.* Орфоепія і орфографія в 1—3 класах. — К.: Рад. шк., 1982. — 196с.
- *Каніщенко А. П., М'ялківська Р. Є.* Ненаголошені [е], [и] в початковій школі (Дидактична система вправ для учнів 2—4 класів). — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000.
- *Шкуратяна Н.Г.* Методика вивчення орфографії: Посібник для вчителів. — К., 1985.

- Хом'як І. Навчання орфографії в сучасних умовах // Українська мова і література в школі. – 1999. - № 2. – С.4-6.
- Яворська С. Орфографічний розбір як вправа // Дивослово. - № 4. – 1997. – С. 18-19.
- Яворська С. Система роботи над орфографічними помилками // Дивослово. - № 3. – 1998. – С. 22-24.

Журнал “Початкова школа” про навчання орфографії
Грона Н. Формування початкових орфографічних орієнтацій у першокласників під час навчання грамоти. – 2008. - № 9.

- *Джежелей О., Ємець А., Коваленко О.* Система вправ: слухаємо, говоримо, читаємо, пишемо. - 2000 - №5.
- *Дорошенко О. А.* Нестандартні навчальні диктанти. - 1990. - №3.
- *Забіла В.* Робота зі словником. – 1997. - №10.
- *Кравченко М. П.* Окремі аспекти вивчення орфографії. - 1991. - №11.
- *Кучинський М. В.* Дидактичний матеріал до теми «Не з дієсловами». - 1995. - № 4.
- *Місяк Н.* Системність роботи зі словниковими словами. - 1994. - №4.
- *Чорновол - Ткаченко Р.* Вправи з української орфоєпії й орфографії. - 1997. - № 1.
- *Кидисюк Н.* Орієнтовні контрольні диктанти. Перекази. – 2007. - № 9, 11.
- *Мовчун А.* Про міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика. – 2005. - № 2.
- *Гайова Л.* Робота із словами, вимову й написання яких потрібно запам'ятати . – 2006. - № 10.

1. Граматичний і антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії

Орфографія (від гр. orthos — правильний і grapho— пишу)

— це система загальноприйнятих правил *про способи передачі* звукової мови на письмі;

– це система правил правопису, тобто *нормативного, обов'язкового* для всіх написання слів.

Антиграматичний напрям:

- Сутність – в основі засвоєння орфографії лежить процес повільного нагромадження зорових образів слів.
- Засновник - німецький педагог Г.Бортман (поч. 20 ст.)
- Метод навчання – довготривале, багаторазове механічне списування .

Граматичний напрям:

- Сутність – свідоме походження навичок письма, що формуються на основі аналізу граматичних й орфографічних правил.
- Засновник - К.Д.Ушинський (сер. 19 ст.)
- Метод навчання – орфографічні вправи у тісному зв'язку з розвитком мовлення.
- Послідовники - А. Соболев (орфографічні вправи відірвані від розвитку мовлення);
  - В. Фльоров (осмислене списування, пояснювальний і зоровий ктанти);
  - О.Пешковський (систематичний курс граматики, орфографічні правила, вправи для свідомого їх закріплення).

Сучасна методика навчання орфографії:

Провідні засади:

- залежність методики від лінгвістичної природи написань (фонетичний і морфологічний принципи);
- важлива роль зорового фактора;
- важлива роль моторних відчуттів;
- важлива роль слухових і артикуляційних відчуттів;
- вчення про орфограму.

2. Основні завдання навчання орфографії в школі

Завдання шкільного курсу орфографії:

- ознайомити учнів із системою загальноприйнятих способів передачі звукової мови на письмі;
- довести необхідність практичного оволодіння орфографією,
- *сформувати в учнів сталі орфографічні уміння і навички(!!!)*

Місце “Орфографії” в шкільному курсі:

Не виокремлюється в спеціальний розділ, а вивчається паралельно з опрацюванням відомостей з

фонетики,
графіки,
словотвору,
морфеміки,
морфології.

3. Поняття про орфограму. Класифікація орфограм

Орфограма – це написання, що відповідає правилу орфографії і вимагає застосування цього правила.

Орфограма - сумнівне написання, що вимагає застосування певного орфографічного правила.

Орфограма - правильне написання, в якому можна допустити помилку.

Значення орфограми:

- поліпшує виховання орфографічної пильності,

- сприяє системному вивченню орфографії, яка в шкільному курсі не виділена в окремий розділ,
- розширює коло лінгвістичних понять і знання з лінгвістики загалом,
- попереджує механічне заучування орфографічних правил.

Прийоми позначення орфограм:

- 1) підкреслення однією рисою (сумніваюсь у написанні);
- 2) підкреслення двома рисками (не знаю, як писати);
- 3) підкреслення хвилястою лінією (написав правильно, але не знаю правила) (М.Пентилюк).

Класифікація орфограм:

Буквені (село, вишневий, Україна) ;

Небуквені:

- 1) орфограми - апостроф (*п'ять, свято*);
- 2) орфограма — рисочка, або знак переносу (*лю-блю, во-да*);
- 3) орфограма - дефіс (*сон-трава, ходи-но*);
- 4) орфограми - пропуски (*день у день, ні з ким*);
- 5) орфограми - контакти (*білосніжний, проте*).

Алгоритмічний вибір орфографічного правила:

1. Зістав звуковий склад слова з його графічним образом.
2. Визнач, до якої частини мови належить слово, з'ясуй його значення.
3. Постав наголос, знайди в ненаголошеному складі букву, що потребує перевірки, підкресли її.
4. Добери перевірене слово (спільнокореневе або іншу форму), де б сумнівний звук став наголошеним.
5. З'ясуй назву виявленої орфограми.
6. Обґрунтуй правильність написання відповідним правилом.

4. Орфографічні правила. Особливості роботи з ними

Буквені (село, вишневий, Україна) ;

Небуквені:

1) орфограми - апостроф (*п'ять, свято*);

2) орфограма — рисочка, або знак переносу (*лю-блю, во-да*);

3) орфограма - дефіс (*сон-трава, ходи-но*);

4) орфограми - пропуски (*день у день, ні з ким*);

5) орфограми - контакти (*білосніжний, проте*).

Алгоритмічний вибір орфографічного правила:

1. Зістав звуковий склад слова з його графічним образом.

2. Визнач, до якої частини мови належить слово, з'ясуй його значення.

3. Постав наголос, знайди в ненаголошеному складі букву, що потребує перевірки, підкресли її.

4. Добери перевірене слово (спільнокореневе або іншу форму), де б сумнівний звук став наголошеним.

5. З'ясуй назву виявленої орфограми.

6. Обґрунтуй правильність написання відповідним правилом.

4. Орфографічні правила. Особливості роботи з ними

Класифікація орфографічних правил (за змістом інструкції щодо написання:)

- одноваріантні правила;
- двоваріантні правила;
- правила-рекомендації.

Одноваріантні правила: для однакових ситуацій - один варіант написання. Усі фонетичні написання української мови.

Двоваріантні орфографічні правила: два варіанти написань, що обумовлюється додатковими орієнтирами. До них належать:

- правило вживання префікса з- (*с-*),
- написання закінчення іменників *-ою, -ею, -єю, -ом, -ем*,
- написання прийменників і префіксів,
- вживання великої букви.

Важливо! навчити дітей бачити опорні ознаки, на які слід орієнтуватися під час письма ..

Правила – рекомендації: не дають прямої вказівки щодо написання, а містять інструкцію щодо використання певного прийому. До них належать морфологічні написання:

- ненаголошені *е, и,*

- дзвінки і глухі приголосні звуки (випадки, які потребують перевірки) та деякі інші.

Підготовка до засвоєння орфографічного правила:

- 1) уміння визначити наголос;
- 2) уміння визначити будову слова;
- 3) уміння змінювати слово або добирати споріднене відповідно до інструкції.

5. Методи вивчення правила, формування орфографічних навичок

Індуктивний метод : від спостережень за мовленнєвими явищами до висновку -узагальнення (фонетичні і морфологічні написання);

Дедуктивний метод: повідомлення правила; спостереження за окремими написаннями; робота з формування відповідних умінь (семантичні написання).

Методи і прийоми навчання:

- Зв'язний виклад учителя ;
- Спостереження й аналіз мовних явищ;
- Бесіди ;
- Робота з підручником ;
- Алгоритми ;
- Метод вправ.

6. Види орфографічних вправ

- вправи на артикулювання звуків, деформована вимова яких спричиняє появу помилок;
- вправи для сприймання тексту на слух;
- звуко-буквений аналіз слів;
- вправи для зорового сприймання навчального матеріалу;
- ускладнене списування;
- неускладнене списування;
- творчі вправи;
- диктант «Перевіряю себе»;
- коментоване письмо.

Види навчальних диктантів:

- Слуховий попереджувальний диктант.
- Коментований диктант.
- Зоро-слуховий попереджувальний диктант.
- Слухові та слухо-зорові пояснювальні диктанти.
- Диктант з письмовим обґрунтуванням.
- Вибіркові диктанти.
- Словниковий диктант.
- Вільні диктанти. Творчі диктанти.
- Словниковий та вибірковий творчі диктанти.
- Графічний диктант.

Самостійна робота!!! Підібрати тексти для різних видів диктантів.

Класифікація диктантів:

- **За метою:** навчальні, контрольні.
- **За характером запису:** текстуальні, словникові; вибіркові, вільні, творчі.
- **За часом пояснення** правопису: попереджувальні, коментовані, пояснювальні.
- **За участю аналізаторів:** слухові, зорові, слухо-зорові.

7. Робота над орфографічними помилками

Способи виправлення орфографічних помилок:

■а) неправильно написану літеру чи частину слова вчитель закреслює, зверху пише правильно, орфограму підкреслює двома рисками, на полі вертикальною рисою позначає наявність помилки в рядку;

■б) орфограму, в якій є помилка, підкреслює без надписування в правильному вигляді;

■в) тільки на полі позначає наявність помилки в рядку.

Систематизація й узагальнення помилок:

- Зведення складається за одну контрольну роботу і служить матеріалом для підготовки й проведення уроку аналізу орфографічних помилок.
- Класифікація орфографічних помилок може будуватися по-різному, з неоднаковою мірою деталізації. Проте в більшості випадків порядок розташування граф подається в порядку вивчення орфографічних правил.

8. Умови формування орфографічної навички

- Розвиток усного мовлення.
- Свідомість.
- Розвиток уваги. Наочність.
- Активність у засвоєнні знань.
- Самостійність.
- Уміння розпізнавати орфограму.
- Система вправ.
- Повторення вивченого.
- Контроль і перевірки рівня сформованості орфографічної навички.
- Робота над помилками.

Причини орфографічних помилок (І. Хом'як) :

- 26,8% - слабка начитаність дітей,
- 23,6% — недостатня робота над формуванням орфографічних навичок у початкових класах,

- 16,8% — втрата інтересу до навчання,
- 9,6% — обмаль часу на закріплення, узагальнення і систематизацію вивченого,
- по 7,6% — вплив діалектного середовища, недосконалість підручників,
- 7,2% — неуважність учнів на уроках,
- по 3,6% — зниження престижу освіченості, незнання учнями теоретичного матеріалу,
- по 3,2% — недотримання вимог до усного і писемного мовлення школярів учителями інших предметів, відсутність можливості проводити індивідуальну роботу з учнями,
- по 2,8% — невпорядкованість «Українського правопису», невміння учнів застосовувати вивчені правила на практиці, 2% — забруднене мовленнєве середовище, обмаль методичної літератури, 1,2% — байдуже ставлення до культури мовлення,

Лекція 7. Особливості уроку української мови в початковій школі

План

1. Класифікація та типи уроків української мови.
2. Структура уроків української мови.
3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт.
4. Вимоги до планування, підготовки й проведення уроків української мови.
5. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту.

Основні поняття теми: урок граматики, граматичні поняття, уроки вивчення нової теми, тренувальні уроки, узагальнюючі уроки, уроки повторення граматико-орфографічного матеріалу.

1.Класифікація та типи уроків української мови

Класифікація уроків з української мови:

- За особливостями виучуваного матеріалу (орфоепічні, лексичні, словотвірні тощо, тобто аспектні);
- За етапом формування певного поняття (вивчення, закріплення, застосування інформації);
- За дидактичною метою.

Типи уроків (за дидактичною метою):

Традиційна класифікація

- *Уроки вивчення нового матеріалу;*
- *Уроки закріплення знань, умінь і навичок (тренувальні уроки);*
- *Уроки повторення й систематизації (узагальнювальні);*
- *Уроки перевірки й обліку зун (контрольні уроки);*
- *Уроки аналізу контрольних робіт.*

Новітня класифікація уроків

- Уроки засвоєння нових знань,
- Уроки осмислення нових знань і формування умінь,
- Уроки застосування зун,
- Уроки узагальнення й систематизації знань,
- Уроки перевірки, оцінювання й корекції ЗУН,
- Комбіновані уроки,
- Нестандартні (нетрадиційні) уроки.

Урок розвитку зв'язного мовлення. **Сучасна модернізована класифікація уроків з української мови**

- *Уроки формування нових понять*
- *Уроки осмислення нових знань і формування умінь*
- *Уроки застосування зун*
- *Уроки повторення, узагальнення й систематизації знань, умінь навичок*
- *Уроки перевірки, оцінювання й корекції ЗУН*

Класифікація уроків з формування комунікативної компетентності

- Формування мовної та мовленнєвознавчої компетенції
- Формування мовленнєвої компетенції
- Розвиток комунікативних умінь і навичок
- Формування комунікативної компетенції
- Перевірка володіння всіма видами мовленнєвої діяльності
- (за М.І. Пентиліук)

2. Структура уроків української мови

Комбінований урок:

- Організаційно-мотиваційний.
- Перевірка Д.З.
- Актуалізація опорних знань.
- Повідомлення нового матеріалу.
- Закріплення вивченого матеріалу.
- Підбиття підсумків уроку і повідомлення домашнього завдання.

Структура комбінованого уроку з формування комунікативної компетентності:

1. Спостереження за мовними і мовленнєвими явищами.
2. Узагальнення ознак виучуваного поняття.
3. Закріплення мовних і мовленнєвих знань і вмінь .
4. Вправлення у практичному застосуванні набутих знань.
5. Домашнє завдання.

3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт

Урок контрольної роботи:

- Повідомлення перевірки та способів її проведення
- Усна перевірка знань учнів (фронтально).
- Самостійне виконання учнями к.р.
- Відповіді вчителя на запитання учнів.
- Підведення підсумків уроку
- Завдання додому)

Урок аналізу контрольної роботи:

1. Вступне слово вчителя.
2. Бесіда про характер недоліків і помилок та робота над ними.
3. Підведення підсумків роботи.
4. Завдання додому.

4. Вимоги до планування, підготовки й проведення уроків української мови**Найголовніші риси сучасного уроку мови:**

- Науковість
- Технологічність (програмування діяльності вчителя та учнів)
- Інтегральність (міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки)
- Використання сучасних засобів навчання
- Результативність (якісна та кількісна оцінка результатів уроку)

Технологія сучасного уроку:

- систематичне й послідовне втілення на практиці попередньо спроектованого навчально-виховного процесу;
- система дій учителя та учнів, що підвищує ефективність навчання.

Діяльність учителя:

- 1 Мотивація уроку
- 2 Актуалізація знань
- 3 Організація сприйняття матеріалу
- 4 Організація засвоєння знань
5. Організація закріплення вивченого
- 6 Організація домашнього завдання.

Діяльність учнів:

1. Підготовка до сприйняття й осмисл. знань
2. Сприйняття й осмислення нового матеріалу.
3. Узагальнення знань і умінь.
4. Осмислення домашнього завдання.
5. Консультативний

Планування уроків мови:

Календарне - перелік програмних тем, розподіл їх за тижнями.

Тематичне – повна розробка кожної теми (формування зун, контрольної-корекційна робота, контрольні роботи, аналіз к.р., самостійна робота учнів).

План-конспект уроку – тип, тема, мета, засоби навчання, етапи уроку, елементи повторення, актуалізація опорних знань, послідовність роботи вчителя і учнів, домашнє завдання, підсумок уроку.

Вимоги до складання плану-конспекту уроку:

1. Єдність навчальної, розвивальної і виховної мети.
2. Цілеспрямованість, чіткість і внутрішня логіка уроку
3. Єдність розвитку мислення і мовлення учнів.
4. Індивідуалізація та диференціація навчання.

Основні вимоги до вчителя:

- Досконало володіти мовою
- Уміти визначати цілі навчання
- Уміти проектувати урок
- Володіти проблемним навчанням

- Застосовувати інтерактивні форми навчання (ситуації, рольові ігри, колективне розв'язання проблем)
- Створювати нові види наочності
- Організовувати групову та індивідуальну роботу в класі

5. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту

Урок мови в класі-комплекті:

Особливості:

• чергування самостійної роботи із роботою під керівництвом вчителя;

• поєднання під час уроку предметів, що надають можливість для чергування самостійної роботи і під керівництвом;

• система скорочених уроків:

- 1 урок – 1 клас (30 хв.)
- 2 урок – 1 клас (30 хв.)
- 3 урок – 1 та 3 класи (35-40 хв.)
- 4 урок - 1 та 3 класи (35-40 хв.)
- 5 урок – 3 клас (30- хв.)
- 6 урок - 3 клас (30 хв.)

Завдання до самостійного опрацювання теми:

1. Мовний режим у школі.
2. Вимоги до усного і писемного мовлення учнів, до порядку ведення учнівських зошитів і оформлення письмових робіт з мови.
3. Вимоги до перевірки робіт.
4. Класифікація помилок та способи їх позначення в учнівських зошитах.

5. Оформлення титульної сторінки зошита відповідно до вимог мовного режиму.

Питання для самоконтролю:

1. Як ви розумієте поняття «мовний режим»?
2. Назвіть вимоги до усного (писемного) мовлення молодших школярів.
3. Визначте вимоги до порядку оформлення та ведення учнівських зошитів.
4. Назвіть вимоги до перевірки письмових робіт з мови.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВОЗНАВСТВА

Основна література

Методика навчання української мови в початковій школі/
За ред. М.С. Вашуленка. – К.,2010. – 360 с. /Режим доступу:
<https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-disk-public>

М. М. Наумчук. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005, - 352 с.

Г.П.Коваль, Н.І.Деркач, М.М. Наумчук. Методика викладання української мови: Навч.посібник для студ. педін. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с. /Режим доступу:
<http://www.twirpx.com/file/165187/>

М. С. Вашуленко. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К., Освіта. – 2006.

Програма для середньої загальноосвітньої школи 1-4 кл.
К.: Поч. школа, 2012.- 432 с. / Режим доступу:
http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf

Державний стандарт початкової освіти. – К., 2011. /
Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>

Додаткова література

Статті з журналу «Початкова школа»

1. Бадер В. І. Вивчення теми «Прислівник» у 4 класі. — 1993, №4.
2. Бадер В. І. Граматично-стилістична робота при вивченні іменника, 1987, №3.

3. Бадер В. І. Ознайомлення учнів зі стилістичними різновидами текстів, 1987, №12.
4. Бадер В. І. Робота над текстом при вивченні теми «Дієслово» у 3 класі, 1994, №2.
5. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням, 2000 №8.
6. Бадер В. І. Робота над текстом при вивченні теми «Іменник» у 3 класі, 1990, №4.
7. Бадер В. І., Пашко Л. В. Робота над текстом під час вивчення теми «Дієслова» у 3 класі, 1995, №7.
8. Баліцька Н. Г. Дидактичний матеріал до вивчення теми «Будова слова», 1990, №6.
9. Батура Н. В. Розвиток інтересу до опанування української мови, 1990, №3.
10. Віденко В. Творча робота школярів на уроках мови, читання, риторики, 1997, №7.
11. Білоконна В. Інтелектуальний розвиток школярів на уроках мови, 1998, №1.
12. Варзацька Л. О., Білокінь Л. М., Гук Л. В. Підготовка першокласників до сприймання граматичного матеріалу, 1993, №7.
13. Варзацька Л. О., Голокозакова Ж. Г., Петра Н. В. Як індивідуалізувати пізнання рідної мови, 1993, №8.
14. Варзацька Л. О., Дика Н. М. Сторінки альтернативного підручника «Рідна мова і мовлення», 1995, №№8, 10, 11.
15. Варзацька Л. О., Чикваная А. А., Ракович Т. О., Барсук С.Л. Типи інтегрованих уроків мови та мовлення, 1996, №6.
16. Вашуленко М. С. Комунікативний підхід до засвоєння мови у 2 класі, 1991, №8.
17. Вірнієнко О. М. Диференційований підхід до навчання школярів рідної мови, 1991, №9.
18. Вовк А. Узагальнюючий урок з теми «Прикметник», 1994, №4.
19. Воскресенська Н. О. Навчання орфографії, 1996, №11.
20. Гац Н. А. Засоби зв'язності тексту у початковому

навчанні рідної мови, 1996, №1.

21. Гац Н. А. Ознайомлення зі сполучником як засобом зв'язності тексту, 1995, №4.

22. Гац Н. А. Ознайомлення школярів із займенником як засобом зв'язності тексту, 1996, №4.

23. Гетманчук Н. Стилiстична робота на уроках української мови в 4 класі, 2000, №11.

24. Головка І. Розвиток умінь третьокласників складати тексти-міркування, 1997, №6.

25. Голубицька В. В. Опанування частин мови у 2 класі, 1989, №1

26. Гудзик І. П. Робота над змістом твору, 1993, №11.

27. Гурська В. В. Лінгвістичні казки на уроках мови, 1994, №4

28. Демченко Г. С. Опанування багатства рідної мови, 1990, №8.

29. Демченко Г. С. Розвивальні засоби на уроках мови, 1987, №6.

30. Демченко Г. С. Урок «Числа іменників», 1994, №3.

31. Деркач Н. І. Методичні вказівки до «Таблиць з української мови для 3 класу 4-річної початкової школи», 1993, №№ 1—3.

32. Джежелей О. В. Літературна освіта школярів у системі рідної мови, 1994, №1.

33. Джежелей О., Ємець А., Коваленко О. Система вправ: слухаємо, говоримо, читаємо, пишемо, 2000, №5.

34. Дорошенко О. А. Нестандартні навчальні диктанти, 1990, №3.

35. Дубовик С. Вивчення категорії відмінка іменників у єдності значення, форми і функції, 1998, №№4, 5.

36. Дубовик С. Календарно-тематичне планування уроків української мови, 1998, №№7, 10.

37. Дубовик С. Г. Прийоми розрізнення відмінків іменників, 1996, №7.

38. Забіла В. Робота зі словником, 1997, №10.

- 39.Зуб І. Мова наша солов'їна, 1998, №5.
- 40.Каніщенко А. П. Дидактичний матеріал до вивчення значущих частин слова, 1989, №№8,9.
- 41.Каніщенко А. П. Хорошковська О. Н. Пізнавальні завдання під час вивчення будови слова, 1983, №2.
- 42.Каньоса П. С, Потеха Л. І. Формування в учнів синтаксичних понять, 1990, №12.
- 43.Карасьова В. М. Нестандартний урок з української мови, 1993, №7.
- 44.Карунна Н. М. Збагачення словникового запасу під час засвоєння граматично-орфографічних знань, 1991, №2.
- 45.Коляда О. Комплексні завдання для самостійних робіт з української мови, 1997, №2.
- 46.Колупаєва А. А. Подолання першокласників вимовних вад фонетичного рівня, 1995, №7.
- 47.Коршун Т. Навчальний тематико-ситуативний словник мінімум, 1997, №4.
- 48.Кошляк Г. С, Бровко І. О. Українська мова в цікавих малюнках та порівняннях, 1994, №12.
- 49.Кравченко М. П. Окремі аспекти вивчення орфографії, 1991, №11.
- 50.Кутенко Л. О. Особливості роботи над словом, 1990, №12.
- 51.Кутенко Л. О., Абрамова Л. П. Дидактичний матеріал до теми «Текст», 1990, №1.
- 52.Кучинський М. В. Дидактичний матеріал до теми «Не з дієсловами», 1995, №4.
- 53.Кучинський М. В. Фізпауза на уроках української мови, 1991, №10.
- 54.Лобчук О. І. Лексико-семантичні групи як засіб збагачення словникового запасу, 1995, №3.
- 55.Логачевська С. П. Використання матеріалу підручника для диференційованих завдань, 1990, №8.
- 56.Лопушинська Н., Лопушинський І. Самостійна робота школярів на уроках мови, 1997, №4.

57. Мамчин О. Б., Калініна Т. П. Стилiстичний аналіз тексту на заняттях з мови, 1996, №9.
58. Мацько Н. Д. Узагальнення — основа осмисленого засвоєння навчального матеріалу, 1988, №11.
59. Мельничайко О. І., Мельничук Я. Д. Мовний розбір у 1—3 класах, 1980, №2.
60. Місяк Н. Системність роботи зі словниковими словами, 1994, №4.
61. Мовчун А. Етимологія як засіб патріотичного виховання, 1998, №5.
62. Мовчун А. Лексика української мови з погляду її походження, 1998, №6.
63. Мовчун А. Що в імені твоїм?, 1998, №№ 6—8.
64. Наумчук М. М., Наумчук І. І. Творчий підхід до роботи з текстом, 1996, №4.
65. Одинцова Г. С. Вивчення мови на фонетико-фонологічному рівні, 1996, №4.
66. Олексієнко О. Ігри на уроках мови, 1998, №5.
67. Охріменко М. Д. Народознавство на уроках української мови, 1991, №3.
68. Пентилюк М. Основні аспекти навчання рідної мови, 1997, №4.
69. Перемот С. Інтегрований курс рідної мови й мовлення, 1998, №2.
70. Пономарьова К. Робота над синонімами як засобом увиразнення мовлення, 1997, №6.
71. Попова Л. Б. Засвоєння поняття «Пряме і переносне значення слова», 1989, №4.
72. Потоцька Т. Ф. Лексична робота з розділу «Будова слова», 1990, №1.
73. Потоцька Т. Ф. Морфемне та словотворче конструювання на уроках української мови, 1987, №2.
74. Прокопець Т. М. Диктанти з української мови для 1—3 класів, 1995, №9.
75. Пушкарьова Т. Урок української мови в 3 класі,

1998, №4.

76. Руднева Р. Є. Розвиток інтересу до вивчення української мови, 1988, №10.

77. Савицька В. П. Словотворча робота при вивченні теми «Будова слова», 1990, №10.

78. Сердюк М. Г., Іотова О. В. Лексичні вправи як засіб творчої взаємодії класовода та учнів, 1990, №7.

78. Смовська О. Загадки на уроках мови, 1998, №6.

79. Смовська О. І. Крилаті вислови і фразеологізми на уроках мови, 1989, №12.

81. Сорку Г. Л. Набір речень для зорових диктантів, 1993, №2.

82. Сугейко Л. Перспективність у навчанні стилістики, 1997, №4.

83. Сум І. М. Групова робота на уроках рідної мови, 1996, №5.

84. Тименко В. 77. Конструювання слів або віршована розмова про українську мову, 1993, №7.

85. Фенок Г. Г. Наступність і перспективність при формуванні граматичного поняття «іменник», 1991, №10.

86. Хоменко О. В. Організація процесу пізнання через творчість учнів, 1995, №9.

87. Хорошковська О. Організація навчального процесу та планування уроків української мови у 1 класі шкіл з російською мовою навчання, 1998, №7.

88. Хорошковська О. Проблеми вивчення української мови як державної у школах національних меншин України, 1998, №6.

89. Хорошковська О. Н. Уроки української мови у 1 класі, 1990, №10.

90. Хорошковська О. Н. Уроки української мови у 1 класі, 1997, №9.

91. Хорошковська О., Безрукова Г. Поурочне планування уроків української мови у 1 класі шкіл з російською мовою навчання, 1998, №№7, 11, 12.

92. Чорновол-Ткаченко Р. Вправи з української орфопії й орфографії, 1997, №1.

93. Чорновол-Ткаченко Р. 7. Структура і зміст початкового курсу української мови, 1995, №8.

94. Шевченко М. В., Тарасун В. В. Діагностичний комплекс завдань під час вивчення граматики та орфографії, 1994, №12.

95. Яненко М. І. Виховання любові до рідної мови на творах Т. Г. Шевченка, 1990, №3.

96. Яновицька Н. І. Формування граматичних умінь другокласників на уроках української мови, 1989, №9.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Мультимедійні технології в освіті

(<http://ru.osvita.ua/school/method/31692/>)

Сьогодні мультимедіа-технології - один із перспективних напрямів у інформатизації навчального процесу. Мультимедіа-та гіпермедіа-технології інтегрують у собі потужні розподілені освітні ресурси, що здатні забезпечити середовище для формування та розвитку ключових компетентностей, до яких відносяться в першу чергу інформаційна й комунікативна.

Мультимедіа- та телекомунікаційні технології відкривають принципово нові методичні підходи до організації педагогічного процесу в системі загальної освіти. Не менш важливим є й те, що інтерактивні технології на основі мультимедіа дозволять розв'язати проблему "провінціалізму" сільської школи як на базі Інтернет-комунікацій, так і за рахунок інтерактивних CD-курсів і використання супутникового Інтернету у школах.

Мультимедіа - це система комплексної взаємодії візуальних і аудіоефектів під управлінням інтерактивного програмного забезпечення з використанням сучасних технічних і програмних засобів, які об'єднують текст, звук, графіку, фото, відео тощо в одному цифровому відтворенні.

Гіпермедіа – це комп'ютерні файли, що зв'язані за допомогою гіпертекстових посилань для переміщення між мультимедійними об'єктами.

Використання мультимедіа-технологій

Можна порекомендувати такі основні підходи до організації навчання сучасного школяра:

- уроки із застосуванням мультимедійних презентацій;
- закріплення за кожним школярем персонального комп'ютера, на якому створюється особиста тека;

- паралельне та концентричне вивчення основних розділів навчальної програми;
- реалізація індивідуального підходу, що включає широке використання на практичних заняттях навчальних індивідуальних програм, банка різнорівневих завдань тощо;
- проведення значної частини занять у формі ділових ігор;
- широке використання методу проєктів;
- системне використання проблемного підходу в навчанні.

Упровадження в педагогічний процес мультимедіа-технологій виявило ряд позитивних чинників і низку важких моментів і утруднень. Так, організація занять із використанням мультимедіа-технологій і спеціальний медіапроектор дає можливість наочно демонструвати можливості програмного забезпечення та економити час, інтенсифікуючи тим самим вивчення навчального матеріалу. У той же час з'являються додаткові вимоги до підготовки мультимедійних матеріалів учителем і організації самого уроку.

Включення інформаційних мультимедійних технологій робить процес навчання більш технологічним і більш результативним. Так, на цьому шляху є труднощі, є помилки, не уникнути їх і в майбутньому. Але є головний успіх - інтерес учнів, їх готовність до творчості, потреба в одержанні нових знань і відчуття самостійності. Комп'ютер дозволяє робити уроки не схожими один на інші. Це відчуття постійної новизни сприяє розвитку в учнях інтересу до навчання.

Використання мультимедіа на уроці через інтерактивність, що здатна структурувати та візуалізувати інформацію, підсилює мотивацію учнів, активізуючи їх пізнавальну діяльність, як на рівні свідомості, так і підсвідомості.

Зі всіх інформаційних каналів візуальний - наймогутніший, тому його використання в галузі освіти засобами мультимедіа більш розроблено. Проте це не відмінняє

важливості та значення інших медіа. Наприклад, ефективність засвоєння матеріалу значно підвищує створення для кожного мультимедійного продукту своєї ритмічної домінанти за допомогою оптимального підбору музичного супроводу. Продумана взаємодія клавіатури та мишки в мультимедійних підручниках у поєднанні з іншими медіа додає ще одну перевагу даній освітній технології. Вона заснована на тому, що мануальні вправи істотно розвивають пам'ять. Не випадково раніше в колишніх гімназіях контурні карти малювали щоб "набити" руку та щоб у такий спосіб краще їх запам'ятати.

Окремі продукти індивідуальної авторської свідомості (текст, зображення, звуковий ряд, відео тощо) об'єднуються в нову систему. Взаємодіючи один з одним вони втрачають самостійність уже на стадії розробки сценарію, прорахунку всіх функціональних можливостей, очікуваних від продукту відповідно до його цільового призначення. Мультимедіа-продукт у результаті цієї взаємодії одержує якості, яких немає в окремо взятих складових.

Річ у тому, що наука (лінгвістика, мистецтвознавство і т. д.) накопичила знання про ці окремо взяті форми інформації, а властивості мультимедійного середовища тільки починають вивчатись. У решті-решт, мультимедіа в освіті ефективні настільки, наскільки при їх використанні розв'язується конкретна навчальна задача – навчити чомусь, виробити навички роботи з чимось.

Згідно, Р. Кирмайеру, при використанні інтерактивних мультимедійних технологій у процесі навчання частка засвоєного матеріалу може сягати 75 %. Цілком можливо, що це, швидше за все, явно оптимістична оцінка, але про підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу, коли до процесу сприйняття залучаються зорова та слухова складові, було відомо задовго до появи комп'ютерів.

Особливості підготовки навчальних мультимедіа-презентацій

При створенні мультимедійних презентацій необхідно враховувати таку послідовність, як мотивація, постановка навчальної мети, створення передумов до сприйняття навчального матеріалу, подача самого навчального матеріалу та його оцінка.

При створенні мультимедійної презентації потрібно враховувати не тільки відповідні принципи класичної дидактики, але і специфічні принципи використання комп'ютерних мультимедійних продуктів.

Вивчення праць класиків показало, що вчителям-розробникам мультимедійних презентацій будуть корисними, наприклад, рекомендації, що були надані ще Ф. Дістервегом у його "Керівництві до освіти німецьких вчителів". Вони залишаються вкрай актуальними й у наш час при найсучасніших педагогічних технологіях. Ось деякі з них:

- розподіляй кожний матеріал на певні ступені та невеличкі закінчені частини;
- указуй на кожному ступені окремі частини подальшого матеріалу та, не допускаючи істотних перерв, наводь із них окремі дані, щоби спонукати допитливість учня, не задовольняючи її, проте, повною мірою;
- розподіляй і розташовуй матеріал так, щоб, де тільки можливо, на наступному рівні при вивченні нового знову повторювалось до попереднього.

Розробка сценарію мультимедійної презентації

При створенні схеми сценарію та складанні текстового супроводу до мультимедійної презентації слід керуватись такими засадами:

- презентація повинна бути короткою, доступною та композиційно цілісною;
- тривалість презентації за сценарієм повинна складати не більше 20-30-ти хвилин;
- при викладанні матеріалу слід виділити декілька ключових моментів і в ході демонстрації час від часу повертатись до них, щоб висвітлити питання з різних сторін. Це

гарантує належне сприйняття інформації вашими слухачами. Не бійтесь повторити свою думку, якщо хочете, щоб її засвоїли.

Указівки щодо створення ефективної презентації

Наведений нижче план буде вам корисним при роботі над власною презентацією:

- перш ніж приступити до роботи над презентацією, слід добитись повного розуміння того, про що ви збираєтесь розповідати;
- у презентації не повинно бути нічого зайвого. Кожний слайд має бути необхідною ланкою вивчення нового матеріалу та працювати на загальну ідею презентації. Невдалі слайди необхідно об'єднати з іншими, перемістити або видалити взагалі;
- користуйтеся готовими шаблонами при виборі стилю символів і кольору фону;
- не стороніться творчого підходу. Експериментуйте при розміщенні графіки та створенні спецефектів;
- не перенавантажуйте слайди зайвими деталями. Іноді краще замість одного складного слайду представити декількох простих. Не слід намагатися „заштовхати” в один слайд дуже багато інформації;
- додаткові ефекти не повинні перетворюватись на самоціль. Їх слід звести до мінімуму й використати, тільки щоби привернути увагу глядача до ключових моментів демонстрації. Звукові та візуальні ефекти в жодному випадку не повинні виступати на передній план і затуляти сприйняття корисної інформації.

Мультимедійна презентація повинна мати такі якості:

- зручна система навігації, що дозволяє легко переміщатись по презентації;
- використання мультимедійних можливостей сучасних комп'ютерів і Інтернету (графічних вставок, анімації, звуку, якщо необхідно, тощо);
- розбиття уроку на невеличкі логічно замкнуті блоки (слайди);

- кожний слайд презентації повинен мати заголовок;
- посилання на літературні джерела, електронні бібліотеки та на джерела інформації в мережі Інтернету;
- доступність і швидке завантаження, без ускладнення ефектами.

При створенні мультимедійної презентації необхідно:

- провести розщеплення уроку на невеличкі смислові частини – модулі.
- підбір для кожного модуля відповідної форми представлення та надання учням заголовка розділу, текстів, малюнків, таблиць, графіків, звукового та відеоряду тощо згідно змісту;
- моделювання пізнавальної діяльності учнів при вивченні розділу та використання результатів, що впливають при його складанні (визначається основною послідовністю переходу між слайдами);
- проектування способів закріплення набутих знань і навичок, здійснення зворотного зв'язку, підбір задач, контрольних питань, завдань для моделювання, розробка способів аналізу відповідей, реплік на типові неправильні відповіді, складання підказок (help);
- складання текстів, розробка малюнків, таблиць, схем, креслень, відеоряду, згідно вимогам ергономіки;
- компонування модулів кожного розділу уроку з ергономічної точки зору.
- Кожний модуль має оптимально включати:
- текст щодо психологічного настрою;
- мету вивчення модуля;
- навчальні питання;
- навчальний матеріал;
- набір ключових проблем по темі модуля;
- кращі роботи учнів минулих літ;
- нові роботи учнів;
- запитання для самоперевірки та рефлексії (бажано з відповідями, коментарями та рекомендаціями);

- структурно-логічну схему модуля;
- список літератури до модуля та посилання на сайти Інтернету з тематики модуля.

При створенні мультимедійних презентацій необхідно враховувати особливості сприйняття інформації з екрану комп'ютера, продумати й підтримувати єдиний стиль представлення інформації для всього уроку та прагнути до уніфікації структури й форми представлення навчального матеріалу (уніфікація призначеного для користувача інтерфейсу, використання графічних елементів, створення шаблонів уроків тощо).

Шрифти рекомендується використовувати стандартні - Times, Arial. Краще за все обмежитись використанням двох або трьох шрифтів для всієї презентації. Наприклад, основний текст презентації - шрифт Times New Roman, заголовок слайду – Arial і інший - для виокремлення елементів тексту (маркіровані списки). Наприклад, доцільно застосування різних маркерів для Тексту 1, Тексту 2 і т. д.

Рекомендується використання кольору у презентації, що найбільш ефективно виділяє окремі частини тексту й окремі елементи таблиці або всю таблицю (фон середовища або фон таблиці). Уся презентація виконується в єдиній колірній палітрі, зазвичай на базі одного шаблону.

Важливо перевіряти презентацію на зручність читання з екрану комп'ютера. Тексти презентації не повинні бути великими. Рекомендується використовувати стислий, інформаційний стиль представлення навчального матеріалу.

При створенні мультимедійної презентації необхідно вирішити таку задачу - як при максимальній інформаційній насиченості продукту забезпечити максимальну простоту та прозорість організації вивчення матеріалу учнями. Один із способів рішення цієї задачі - обмеження, як способів представлення навчального матеріалу, так і набору навігаційних об'єктів. У цьому випадку учень, швидко освоївши особливості інтерфейсу даної презентації, надалі не буде на нього

відволікатися, зосередивши всю увагу на змісті освітньої навчальної інформації.

При створенні мультимедійної презентації вчитель стикається з рядом складних задач:

- необхідністю створення простого й інтуїтивно зрозумілого інтерфейсу, в якому освітня інформація візуально поєднується із засобами навігації;
- визначенням структурної організації та форми представлення навчального матеріалу, відповідно поставленої педагогічної мети.

Основна мета запропонованого підходу – зробити акцент на вивчення процесу організації змісту та представлення його у формі, найбільш зручної для сприйняття навчальної інформації аудиторією.

Важливий момент – вибір загального стилю презентації. Коли визначена форма створення презентації, категорія учнів, то визначитися з вибором стилю простіше. Для правильного вибору стилю необхідно знати принципи ергономіки, перевірені на практиці методи використання тих або інших компонентів мультимедійної презентації. Рекомендується детально проаналізувати декілька варіантів презентацій, виявляючи їх недоліки та пропонуючи способи їх усунення.

Потрібно вміти вмщати максимум інформації в мінімум слів, привернути та підтримати увагу учнів. Просто скопіювати інформацію з інших носіїв і розмістити її у презентації вже недостатньо.

Після того, як буде знайдена "родзинка", можна приступати до розробки структури презентації, будувати навігаційну схему, підбирати інструменти, які більшою мірою відповідають задумам і темі уроку.

Для забезпечення дидактичних функцій навчально-методичного комплексу до мультимедійної презентації пред'являються такі вимоги:

- текстові фрагменти можуть супроводжуватись аудіо- або відеоінформацією для виділення смислових акцентів.

Для представлення різномірної або гіпертекстової інформації рекомендується використовувати багатовіконний інтерфейс;

- у мультимедійній презентації може міститись додатковий матеріал, а також матеріал для поглибленого вивчення теми;

- найважливіші елементи мультимедійної презентації повинні мати підказки або пояснення. Довідковий матеріал презентації містить основні визначення, найважливіші факти, події, таблиці для порівняння певних характеристик об'єктів тощо;

- після вивчення кожної структурної одиниці навчального матеріалу у презентації розміщується матеріал для узагальнення, що представляє вивчений матеріал у більш стислому вигляді;

- мультимедійна презентація повинна бути відкритою для розвитку;

- текст мультимедійної презентації повинен мати можливість копіювання, виводу на друк.

При створенні презентації слід знаходити якомога більше точок зіткнення навчального предмету й "зовнішніх інформаційних потоків". Це дозволяє зробити презентацію більш цікавою, актуальною та захоплюючою для учнів.

Засоби мультимедіа, що використовуються у презентації, допомагають здійснювати більш ефективну взаємодію з учнями. Наперед сплануйте всі аспекти її проведення.

Гнучкість – одна з основ успішної презентації. Будьте готові по ходу презентації внести зміни у відповідь на реакцію школярів.

Презентація може мати дві версії - для вчителя й учня. Електронна презентація має постійно поповнюється новими матеріалами й удосконалюватись. Для учня його особиста презентація поповнюється власними роботами. Сучасні програмні та технічні засоби дозволяють легко змінювати зміст презентації та зберігати великі об'єми інформації.

Етапи підготовки мультимедійної презентації:

- структуризація навчального матеріалу;
- складання сценарію реалізації;
- розробка дизайну презентації;
- підготовка медіа-фрагментів (тексти, ілюстрації, відеозйомка, запис аудіофрагментів тощо);
- підготовка музичного супроводу;
- тестування-перевірка.

Методи використання мультимедійних презентацій

Форми та місце використання мультимедійної презентації (або навіть окремого її слайду) на уроці залежать, звичайно, від змісту цього уроку, мети, яку ставить учитель. Проте, практика дозволяє виділити деякі загальні, найефективніші прийоми застосування певною допомогою чи підказки для учнів:

- при вивченні нового матеріалу, що дозволяє ілюструвати його різноманітними наочними засобами. Застосування особливо вигідно в тих випадках, коли необхідно показати динаміку розвитку якого-небудь процесу;
  - при закріпленні нової теми чи розділу навчальної програми;
  - для перевірки навчальних досягнень учнів.
- Комп'ютерне тестування - це самоперевірка та самореалізація, добрий стимул для навчання, спосіб навчальної діяльності та самовираження учнів. Для вчителя – це засіб якісного оцінювання, програмований спосіб накопичення оцінок;
- для поглиблення знань - як додатковий матеріал до уроків;
  - при перевірці фронтальних самостійних робіт - забезпечує разом з усним візуальний контроль результатів навчання;
  - при рішенні задач навчального характеру - допомагає виконати малюнок, скласти план рішення та контролювати проміжні й остаточний результати самостійної роботи за цим планом;
  - засіб емоційного розвантаження. Під час проведення блоку уроків або тривалих консультацій перед

іспитами варто включити відеозаставки експериментів або мультфільми, при цьому в учнів зникає втома, з'являється зацікавленість, вони шукають відповіді, звертаються до вчителя із запитаннями, заряджаються новою позитивною енергією. Мультимедіа-програми зовні виглядають як простий відеофільм, але з можливостями втручатись у хід дій і встановити певний діалог;

- як засіб для виготовлення роздаткового дидактичного матеріалу, кодограмм, карток тощо. Персональний комп'ютер у руках учителя, у доповненні зі сканером і принтером - це міні-друкарня педагога.

У навчальній діяльності застосування комп'ютера можливе у трьох формах: 1) машина як тренажер; 2) машина як репетитор, що виконує певні функції за викладача, причому такі, які машина може виконати краще, ніж людина; 3) пристрій, що моделює певне середовище та дії фахівців у ній.

Тренувальні системи найбільш доцільно застосовувати для закріплення раніше придбаних навиків. Системи репетиторства краще за все використовувати за умови, що мета та задачі навчання чітко визначені. Імітаційне навчальне моделювання найбільш придатне тоді, коли навчальний матеріал не має системного характеру та його межі чітко не визначені.